

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษากิจการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการใช้สื่อในการดำเนินงาน ส่งเสริมสุขภาพ ของ กรมอนามัย ในปีงบประมาณ 2540 มีระยะศึกษา ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2539 ถึงเดือน กันยายน 2540 มีหน่วยงานภายในกรมอนามัยที่ได้ศึกษาทั้งสิ้น 9 หน่วยงาน

ข้อมูลที่น่าสนใจนำมาทำการศึกษาแยกออกได้ 3 ประเภทคือ ข้อมูลที่เป็นประเภทเอกสาร เก็บรวบรวมมาจากสถานที่แหล่งข้อมูลทั้งสิ้น 14 หน่วยงาน ข้อมูลที่เป็นประเภทบุคคล โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และ การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ กับระดับผู้บริหารกรมอนามัย ผู้อำนวยการ นักวิชาการและ ผู้ปฏิบัติงานที่มีประสบการณ์ ที่สัมผัสกับการทำงานด้านสื่อ ของ กรมอนามัย มากกว่า 22 ท่าน และข้อมูลบางส่วนได้จากการสังเกตและมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานโดยตัวผู้วิจัย

ข้อมูลที่ได้นำมาเป็นประโยชน์ในการศึกษามากที่สุดได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก รองลงมาคือข้อมูลที่ได้จากเอกสารและโดยเฉพาะตัวอย่างสื่อทุกชนิดที่รวบรวมมาได้ จาก 9 หน่วยงานที่ได้เข้าไปทำการศึกษา โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนาและการสอบถามอย่างไม่เป็นทางการมาวิเคราะห์เพิ่มเติม ทำให้มีความเชื่อมั่นว่าได้ผลจากการวิเคราะห์ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ น่าเชื่อถือ

ในการนำเสนอผลการศึกษาในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้พยายามนำเสนอให้เห็นลักษณะการใช้สื่อต่างๆ โดยรวมของแต่ละหน่วยงานที่ได้ทำการศึกษาเพื่อที่จะให้ผู้อ่านทราบว่า แต่ละหน่วยงานมีอะไรเหมือนกัน มีอะไรแตกต่างกัน และมีการใช้สื่อไปในแนวทางการส่งเสริมสุขภาพหรือไม่อย่างไร เพื่อที่จะสะท้อนทั้งแนวคิด วิธีการทำงาน และข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหน่วยงานนั้น โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีในบทที่ 2 เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลเท่าที่สามารถจะทำได้ ผลของการศึกษาวิจัย สามารถสรุปได้ดังนี้

5.1.1 นโยบายและทิศทางการใช้สื่อดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพ

ผลของการศึกษาค้นพบว่า ทั้งระดับผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานของกรมอนามัย มีความคิดเห็นว่า สื่อเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพและการอนามัยสิ่งแวดล้อมได้รับความสำเร็จตามเป้าหมาย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นของบทที่ 4 ว่า ในช่วงปีงบประมาณ 2540 ท่านอธิบดีกรมอนามัย คือ น.พ.ปรากรม วุฒิพงศ์ ได้ให้หลักการที่ทำงานไว้แก่ผู้บริหารของกรมอนามัยไว้ 3 ประการ และ 1 ใน 3 หลักการนั้นคือการประชาสัมพันธ์ นอกจากนี้ในการสัมภาษณ์รองอธิบดีกรมอนามัย น.พ.วิชัย เทียนถาวร บอกว่าแม้ในปัจจุบัน (พ.ศ.2542) อธิบดีจะเปลี่ยนเป็นท่าน น.พ.ดำรงค์ บุญยืน แล้วก็ตาม แต่ท่านก็ได้ใช้กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์ เป็น กลยุทธ์ 1 ใน 4 ของการดำเนินงานในกรมอนามัย

ในส่วนของผู้บริหารของสำนักและกองต่างๆ ก็ได้ให้การสนับสนุนอย่างดียิ่ง จากรายการยอดงบประมาณที่ได้รับอนุมัติใน ในปีงบประมาณ 2540 ของกองคลัง พบว่า ส่วนราชการที่ได้รับงบประมาณค่าวัสดุโฆษณาเผยแพร่ไปหลายล้านบาท คือสำนักส่งเสริมสุขภาพ 41,611,500 บาท กองโภชนาการ 12,996,000 บาท กองทันตสาธารณสุข 10,150,100 บาท สำนักอนามัย-สิ่งแวดล้อม 8,679,500 บาท ส่วนกองอื่นๆได้รับต่ำกว่า 5 ล้านบาท ยกเว้นกองประชาสัมพันธ์ไม่ได้ตั้งงบประมาณไว้

5.1.2 การวางแผนการใช้สื่อ

จากการวิจัยพบว่าการวางแผนการใช้สื่อของหน่วยงานในกรมอนามัย ยังมีลักษณะของการวางแผนการใช้สื่อที่แท้จริงอยู่น้อยมาก และต้องจ้างบริษัทเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถค้นหาสาเหตุของการไม่ได้มีการวางแผนการใช้สื่อได้ดังนี้ คือ

บุคลากรของกรมอนามัย ยังขาดในด้านความรู้และประสบการณ์ในการวางแผนการใช้สื่อที่ใช้ในลักษณะเพื่อส่งเสริมการตลาดซึ่งก็คือกลวิธีของการใช้สื่อเพื่อการส่งเสริมสุขภาพนั่นเอง จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงเจาะลึก มีหลายท่านยอมรับว่ายังมีความรู้ในเรื่องสื่อไม่ลึกซึ่ง ต้องการให้กรมอนามัย ฝึกอบรมทั้งด้านความรู้และทักษะให้อย่างต่อเนื่อง ในจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ 22 ท่าน มีผู้ที่จบการศึกษาทางด้านนิเทศหรือวารสารศาสตร์ เพียง 3 ท่านเท่านั้น และกล่าวได้ว่ายังมีประสบการณ์ในการวางแผนการใช้สื่อผสมมาน้อยมาก ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อ

หน่วยงานใดต้องใช้สื่อในลักษณะของการใช้สื่อผสมจึงต้องจ้างบริษัทเอกชนทั้งสิ้น และเนื่องจากว่าการใช้สื่อในลักษณะนี้ค่อนข้างจะต้องใช้งบประมาณสูง จึงมีเพียงบางหน่วยงานเท่านั้นที่มีงบประมาณพอจะดำเนินการ ส่วนหน่วยงานที่มีงบประมาณน้อยและได้รับการจัดสรร ไม่นั่นเอง ก็ยังไม่สามารถจะวางแผนการอะไรได้

สาเหตุประการต่อมาคือ ผู้ปฏิบัติงานยังมีความคุ้นเคยกับการใช้สื่อเพื่อการเผยแพร่ความรู้ ทำให้มีการใช้สื่อเดี่ยว มากกว่าสื่อผสม แม้ว่าบางกิจกรรมอาจใช้สื่อมากกว่าหนึ่งสื่อแต่ก็ถือว่าเป็นสื่อเดี่ยวเพราะไม่มีการวางแผนการใช้ สื่อเหล่านั้นร่วมกัน การใช้สื่อเดียวนั้นทำกันด้วยความคุ้นเคยและ ง่าย อีกทั้งประหยัด ไม่ต้องจ้างบริษัทเอกชน ก็สามารถดำเนินการกันเองได้ ผู้ให้สัมภาษณ์ ทุกหน่วยงานกล่าวเหมือนกันว่า การวางแผนการใช้สื่อก็ต้องดูว่ากิจกรรมอะไรสำคัญ ก็จะจัดทำสื่อสนับสนุนกิจกรรมนั้น การวางแผนการใช้สื่อจึงมีความหมายในเชิงของการวางแผนการผลิตมากกว่าการวางแผนการใช้ บางท่านได้กล่าวว่าการใช้สื่อตามแนวความคิดของการส่งเสริมสุขภาพ ยังไม่ชัดเจน

สาเหตุประการสุดท้ายได้แก่ มีผู้ให้สัมภาษณ์หลายท่านที่ขอใช้สื่อสิ่งพิมพ์มากกว่าสื่อโทรทัศน์และวิทยุ เนื่องจากเห็นว่าการโฆษณานอกจากจะเป็นเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ต่องานของตนแล้ว ยังไม่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน และยังสิ้นเปลืองงบประมาณโดยใช่เหตุ ผลประโยชน์ในการใช้สื่อโทรทัศน์และวิทยุจะตกอยู่กับบริษัทเอกชนมากกว่าส่วนรวม

ตามหลักการแล้ว การใช้สื่อเพื่อให้ความรู้ ไม่ใช่เป็นวิธีที่ผิดไปจากแนวความคิดของการส่งเสริมสุขภาพแต่ต้องศึกษาองค์ประกอบและสถานการณ์ต่างๆด้วย แนวทางส่งเสริมสุขภาพนั้น ให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขมีบทบาทเป็นตัวตั้งตัวตี (Advocate) เพื่อสร้างกระแสโดยการให้ข่าวสาร ข้อมูลและชูประเด็นสุขภาพที่ต้องการรณรงค์ขึ้นมาให้สังคมสนใจและตระหนัก จึงต้องอาศัยสื่อหลายอย่างมาใช้ในจังหวะ เวลา โอกาสและสถานการณ์ที่เหมาะสมจึงจะได้ผล กล่าวคือเมื่อคนเกิดความสนใจแล้วจึงค่อยให้ความรู้ตามไป จึงเป็นการใช้สื่อที่ตรงกับความต้องการของผู้รับ เช่น เดียวกันกับการใช้สื่อเพื่อการส่งเสริมสินค้าอื่นๆ ในช่วงระยะแรกของวงจรชีวิตของสินค้า (Introduction Stage) ก็ต้องมีการใช้สื่อหลายๆอย่าง เพื่อต้องทำให้คนสนใจและต้องการรู้จัก ซึ่งรวมถึงการเผยแพร่ให้ความรู้ในรายละเอียดของสินค้าด้วย กิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพก็คือสินค้าอย่างหนึ่งจึงมีวงจรชีวิตสินค้าเช่นเดียวกับสินค้าทั่วไป จึงต้องมีการวางแผนการใช้สื่อแตกต่างกันออกไป ดังนั้นการใช้สื่อเพื่อการให้ความรู้อย่างเดียวจึงไม่เป็นไปตามหลักของการส่งเสริมสุขภาพ

5.1.3 การผลิตสื่อ

การวิจัยพบว่าหน่วยงานในการผลิตสื่อมีลักษณะการผลิตสื่อ 5 ลักษณะคือ

1. ผลิตสื่อด้วยตนเอง ได้แก่การจัดรายการวิทยุ 2 รายการของสำนักส่งเสริมสุขภาพ คือ รายการ "เพลินเพลงกับสำนักส่งเสริมสุขภาพ" และรายการ "ปัญหาสุขภาพ" บทความในคอลัมน์ "ทันตสุขภาพ" ใน น.ส.พ.บ้านเมือง ของกองทันตสาธารณสุข และการผลิต Slide ของกองอาชีวอนามัย นอกจากนี้ทุกกองจะมีการจัดทำสื่อเฉพาะกิจขึ้นเองได้แก่ ป้ายประกาศ, โปสเตอร์จัดนิทรรศการ, คอมพิวเตอร์ Slide Presentation ส่วนการเขียนข่าวและบทความ ส่งให้แก่สื่อมวลชน รวมถึงร่างแนวคำถามคำตอบสำหรับผู้บริหารนำไปใช้ในการออกรายการโทรทัศน์หรือวิทยุ และร่างคำปราศรัย(Speech) ที่ใช้ในวาระและโอกาสต่างๆจะดำเนินการโดยหน่วยงานเจ้าของเรื่อง

2. ใช้แนวความคิดและออกแบบเอง วิธีนี้ได้แก่ การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ ประเภทโปสเตอร์ แผ่นพับ หนังสือ และ Sticker ของ กองอาชีวอนามัย สำนักอนามัยสิ่งแวดล้อม กองทันตสาธารณสุข กองสุขภาพโภชนาการ กองประชาสัมพันธ์ เจ้าหน้าที่จะใช้แนวความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง กำหนดเนื้อหาและกำหนดภาพประกอบ รวมทั้งการจัดทำ Art work เสร็จแล้วจึงส่งโรงพิมพ์ ส่วนสื่อประเภทวารสาร และจดหมายข่าว ทุกหน่วยงานจะผลิตเองทุกขั้นตอน ยกเว้นการพิมพ์ รายการวิทยุ และ Spot โฆษณาบางหน่วยงาน เจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ออกแบบและใช้แนวคิดของตนเองด้วย

3. กำหนดเงื่อนไขให้บริษัทเอกชนรับจ้างผลิต ได้แก่ การที่หน่วยงาน ต่างๆ กำหนดรายละเอียดและลักษณะของสื่อที่ต้องการเพื่อเป็นข้อมูลและเงื่อนไขในการผลิตสื่อ ให้บริษัทเอกชนเข้ามาผลิตให้ วิธีการนี้บริษัทเอกชนต้องเริ่มตั้งแต่การศึกษาเนื้อหาวิชาการ ใช้ความคิดสร้างสรรค์ Plot เรื่อง เขียนบท กำหนดรูปแบบการนำเสนอ จัดเนื้อหาของสาร และรวมถึงวางแผนการใช้สื่อ ในกรณีที่รับจ้างเหมาในลักษณะเป็น Package เช่น การจัดทำประชาสัมพันธ์เฉพาะกิจในเรื่องต่างๆ การผลิตสื่อวิธีนี้เป็นวิธีที่ใช้กันมากทุกหน่วยงาน สื่อที่ต้องใช้วิธีนี้ได้แก่สื่ออิเล็กทรอนิกส์ คือวีดิทัศน์ รายการโทรทัศน์ รายการวิทยุ Spot ทีวีและวิทยุ รายการกระจายข่าวและรวมถึงรายการสื่อสิ่งพิมพ์ของสำนักส่งเสริมสุขภาพ ของกองโภชนาการ และของกองวางแผนครอบครัวและประชากร แต่อย่างไรก็ตาม การผลิตสื่อโดยวิธีนี้ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต้องมีส่วนร่วมอยู่ด้วย เพื่อ

ควบคุมกำกับและตรวจสอบความถูกต้องของสื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์และเงื่อนไขการว่าจ้างด้วย

4. การจัดสรรงบประมาณให้ส่วนราชการอื่นผลิต ได้แก่ การจัดสรรงบประมาณให้แก่ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพเขต และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป็นสื่อขึ้นเองหน่วยงานที่มีการโอนงบประมาณไปสู่จังหวัดให้แก่สำนักส่งเสริมสุขภาพ , กองสุขภาพโภชนาการ และกองอาชีวอนามัย จังหวัดสามารถดำเนินการผลิตรายการ ผลิตสื่อ และจัดกิจกรรมได้เองตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับท้องถิ่นตน แต่กิจกรรมเหล่านั้นต้องเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน

5. การทำสำเนาและการขออนุญาตหรือสื่อจากหน่วยงานอื่น คือการขออนุญาตจากเจ้าของต้นฉบับสื่อบางอย่างมาผลิตสำเนาแจกจ่ายเมื่อเห็นว่าสื่อชิ้นนั้นเหมาะสมที่จะนำไปเผยแพร่หรือนำไปใช้สนับสนุนงานของตน เช่นขอสำเนาวิดีโอทัศน์เรื่องเพศศึกษาของส่วนอนามัยเด็กวัยเรียนและเยาวชน จาก หน่วยงานแผนครอบครัว โรงพยาบาลศิริราช การขอสำเนาเอกสารเผยแพร่ของกองวางแผนครอบครัวและประชากร จากสำนักส่งเสริมสุขภาพ หรือการขอความอนุเคราะห์ให้ผู้มีชื่อเสียงเขียนบทความลงในวารสารหรือขออนุญาตพิมพ์ซ้ำ

5.1.4 กลยุทธ์การใช้สื่อ

จากการศึกษาพบว่า กลยุทธ์การใช้สื่อแบบดั้งเดิม(Traditional Communication /Information Campaign Solution) ตามแนวคิดของ Windahl และคณะ หรือกลยุทธ์การกระจายข่าวสารสาธารณะ (The Public Information Model) ตามแนวคิดของ Gruning และ Hunt มีการใช้มากที่สุด กล่าวคือ ทั้งเป้าหมายการสื่อสารและวิธีการสื่อสารจะกำหนดโดยส่วนกลางและดำเนินงานโดยส่วนกลางเป็นหลัก ข่าวสารจะแพร่กระจายออกไป โดยการใช้สื่อต่างๆ ให้กว้างที่สุดเพื่อหวังผลให้ข่าวสารความรู้แพร่กระจายไปทั่วประเทศ กลยุทธ์แบบโน้มน้าวใจหรือโฆษณาชวนเชื่อ (The Press Agency Public Model) มีให้เห็นในกองโชนาการ โนกรีนิสร้างให้ประชาชนเห็นว่าการขาดสารไอโอดีน จะเป็นโรค “เอื้อ” แต่เป็นลักษณะของการนำเอาความหวาดกลัวมาเป็นจุดเร้าใจ (Fear Appeal) ให้คนมีความสนใจเท่านั้น ไม่ถึงกับเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ กลยุทธ์การรณรงค์เริ่มจากภายใน (Grass Root Initiative) ของ Windahl และกลยุทธ์รูปแบบการสื่อสารสองทางที่สมดุทธ์ (The Two-way Symmetric Model) ของ Gruning และ Hunt มีการใช้กันบ้างในสำนักส่งเสริมสุขภาพ

เสริมสุขภาพ กองอาชีวอนามัย และกองประปาชนบท ที่สนับสนุนการรณรงค์ต่างๆ ของจังหวัด และมีในสำนักอนามัยสิ่งแวดล้อมในการสร้างความร่วมมือกับเทศบาลและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นร่วมกันดำเนินงานในโครงการเมืองน่าอยู่ กลยุทธ์ 2 รูปแบบหลังนี้ เป็นกลยุทธ์จำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานตามแนวคิดของส่งเสริมสุขภาพ จึงควรได้มีการส่งเสริมให้มีการใช้ให้มากยิ่งขึ้น

ลักษณะของการกระจายสื่อส่วนมากจะใช้วิธีการกระจายไปทันที มากกว่าลักษณะเก็บไว้ก่อน (Supply Strategies) สื่อสิ่งพิมพ์ที่มีการใช้กันแพร่หลายจะใช้วิธีการกระจายออกไปจากส่วนกลาง สู่จังหวัด,อำเภอ และตำบล มักจะมีการตกค้างอยู่ในที่ใดที่หนึ่งอยู่เสมอ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ น.พ.วีระ นิยมวัน และคุณธนิต จากกองอาชีวอนามัย และคุณนพรัตน์ จากส่วนอนามัยเด็กวัยเรียนฯ และเนื่องจากไม่มีแผนการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ทำให้บางครั้งสื่อชนิดนี้ก็เกิดการขาดแคลนและบางครั้งก็มากเกินไปจนต้องการบางแห่งเจ้าหน้าที่ก็ไม่แจกจ่ายให้ถึงมือกลุ่มเป้าหมาย เนื่องมาจากการกระจายไม่มีกำหนดเวลาแน่นอน

รายการโทรทัศน์ เป็นรายการที่เสียค่าใช้จ่ายสูง ซึ่งกองโภชนาการ กองทันตสาธารณสุข และกองอาชีวอนามัย มีรายการตลอดปี โดยเฉลี่ยจะมีรายการ 1 ครั้งต่อสัปดาห์ แต่ยังไม่เป็นที่ติดหูติดตาประชาชน ผู้วิจัยเห็นว่าต้องปรับปรุงรายการให้มีลักษณะน่าสนใจมากขึ้น ให้ลดเนื้อหาความรู้ลง และให้ผู้ดูผู้ชมมีส่วนร่วมในรายการด้วย ซึ่งควรจะใช้สื่อโทรทัศน์ในเชิงรุกมากกว่าจะเป็นเพียงช่องทางเพื่อการให้ความรู้แพร่กระจายแต่เพียงอย่างเดียว

เช่นเดียวกับกับสื่อวิทยุ ที่สำนักส่งเสริมสุขภาพ มีรายการต่อเนื่องอยู่ 2 รายการตลอดปี มีลักษณะรายการไม่ต่างไปจากรายการโทรทัศน์ คือเป็นลักษณะของการสื่อสารทางเดียว ก็น่าจะได้มีการปรับปรุงให้รายการน่าสนใจมากขึ้น แม้ว่าจะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ส่วนกองอื่นๆ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับสื่อวิทยุมากนัก ทำให้การใช้สื่อวิทยุในกรมอนามัยมีน้อยมาก และเป็นสื่อที่ไม่ได้นำไปใช้ในแนวทางของการส่งเสริมสุขภาพแต่ประการใด

ลักษณะการใช้สื่อที่สำคัญประการสุดท้ายก็คือการใช้สื่อที่ไม่ต่อเนื่อง น.พ.วิชัย เทียนถาวร รองอธิบดีกรมอนามัย และ คุณรจนากร หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการกรมอนามัย และผู้ให้สัมภาษณ์หลายท่านมีความเห็นตรงกันว่าการใช้สื่อของกรมอนามัยยังขาดความต่อเนื่อง โดยมีสาเหตุมาจากกิจกรรมหลักขาดความต่อเนื่อง ขาดงบประมาณ และขาดการวางแผนที่ดี มีบางหน่วยงานไม่ได้ใช้สื่อสารมวลชนประเภทวิทยุและโทรทัศน์เลย

5.1.5 เนื้อหาของสื่อและลักษณะการนำเสนอ

จากการวิจัยพบว่าเนื้อหาของสื่อไม่มีลักษณะของการโฆษณาชักจูงใจให้เห็นอย่างชัดเจน จะมีบ้างก็เพียงมีลักษณะของกึ่งการให้ความรู้กึ่งโน้มน้าวจิตใจหรือสร้างทัศนคติ เนื้อหาจะเน้นการให้ความรู้แทบทั้งสิ้น ทำให้สื่อส่วนมากยังขาดจุดเด่น และมีรูปแบบไม่น่าสนใจ

5.1.6 การใช้สื่อในแนวทางการส่งเสริมสุขภาพ

ลักษณะของการดำเนินงานในแนวทางการส่งเสริมสุขภาพ มีอยู่ทั้งในหน่วยงานในสายส่งเสริมสุขภาพและในสายอนามัยสิ่งแวดล้อม แต่ยังมีน้อย ในการวิจัยพบว่ามีการใช้ชื่อโครงการหรือชื่อกิจกรรมเกี่ยวกับคำว่า"ส่งเสริม"หรือ"ส่งเสริมสุขภาพ"อยู่มากมาย แต่เพียงแต่ชื่อไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจริงหรือไม่ ยังต้องพิจารณาอีกหลายด้านตั้งแต่วัตถุประสงค์ รูปแบบกิจกรรมที่นำมาใช้ ระยะเวลาของการดำเนินงาน และรวมถึงลักษณะของการใช้สื่อสนับสนุนด้วย เมื่อนำประเด็นเหล่านี้มาพิจารณาร่วมกันจึงจะเห็นได้ว่ากิจกรรมหรือโครงการนั้นเป็นการส่งเสริมสุขภาพหรือไม่ โครงการรณรงค์อาหารไทยใส่เกลือไอโอดีนเป็นตัวอย่างของการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพที่นำศึกษา จะเห็นได้ว่า การจัดกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่การเปิดตัวโครงการ การแจกเกลือพระราชทาน และการสร้างภาพให้ขาดกลัวต่อโรค "เอื้อ" โดยการนำเสนอลักษณะอาการของเอื้อซึ่งเป็นความพิการทางสมองแทนความพิการทางกายคือโรคคอกพอกเหมือนกับการนำเอาสินค้าเก่าไปเปลี่ยนหีบห่อใหม่(Package) จนในที่สุดก็ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายขั้นต้นคือสามารถทำให้โรคขาดสารไอโอดีนเป็นเรื่องที่ประชาชนสนใจกันทั่วประเทศ ขั้นต่อไปของโครงการนี้คือการให้ประชาชนใช้เกลือผสมไอโอดีนแทนเกลือธรรมดาสำหรับปรุงอาหาร และขั้นสุดท้ายก็คือการใช้เกลือไอโอดีนปรุงอาหารรับประทานในชีวิตประจำวัน จึงเห็นได้ว่าโครงการนี้ มีลักษณะของการส่งเสริมสุขภาพอย่างชัดเจน โครงการเมืองน่าอยู่ของสำนักอนามัยสิ่งแวดล้อมก็เป็นการส่งเสริมสุขภาพอีกโครงการหนึ่ง คือช่วยให้ประชาชนสนใจมลภาวะสิ่งแวดล้อมและร่วมมือกันเพื่อลดมลภาวะที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ และมีการร่วมดำเนินการกันหลายฝ่าย แม้โครงการนี้จะมีสื่อออกมาน้อยแต่กิจกรรมต่างๆก็แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าเป็นการส่งเสริมสุขภาพ โครงการรณรงค์เดิน-วิ่งเพื่อสุขภาพทุกครัวทั่วไทย ของสำนักส่งเสริมสุขภาพ ก็มีการใช้สื่อเพื่อให้ประชาชนเห็นว่าการออกกำลังกายเป็นประจำทำให้ร่างกายแข็งแรงและป้องกันได้สารพัดโรคและเป็นการออกกำลังกายที่ประหยัดสามารถนำไปใช้ได้กับคนทุกฐานะ การใช้สื่อมีลักษณะชัดเจนว่าเป็นการส่งเสริมสุขภาพ แต่กิจกรรมอื่นๆยังไม่ชัดเจน ดังนั้นการใช้สื่อจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นที่จะบอก

ได้แต่เพียงว่าเป็นลักษณะของการใช้เพื่อการส่งเสริมสุขภาพหรือไม่ แต่การพิจารณาเฉพาะเพียงสื่ออย่างเดียวไม่สามารถบอกได้ว่าโครงการหนึ่งโครงการใดเป็นโครงการส่งเสริมสุขภาพหรือไม่

5.1.6 การประเมินผลสื่อ

การประเมินผลมีความเกี่ยวข้องกับการวางแผนอย่างใกล้ชิด หรืออาจกล่าวได้ว่า เมื่อมีการวางแผน ก็ต้องมีการประเมินผล ดังนั้นจากข้อมูลที่ได้ในการวิจัยครั้งนี้ที่ไม่พบว่ามี การวางแผนการใช้สื่ออย่างแท้จริงนั้น สามารถยืนยันได้อีกครั้งจากการที่พบว่าการใช้สื่อยังไม่มี การประเมินผลแต่อย่างใด เนื่องจากการประเมินผลสื่อเป็นเรื่องที่ต้องใช้ผู้ที่มีความสามารถสูงและมีประสบการณ์มากกว่าการวางแผนการใช้สื่ออีกด้วย

6.1.7 ปัญหาอุปสรรคและปัจจัยสนับสนุนในการดำเนินงาน

จากข้อมูลที่ทำการศึกษาพบว่า การใช้สื่อเพื่อดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพของกรมอนามัยมี ปัญหาอุปสรรคและปัจจัยสนับสนุนดังนี้คือ

ปัญหาและอุปสรรค

- แนวความคิดในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพยังเป็นเรื่องใหม่ทำให้การดำเนินงาน ในลักษณะของการส่งเสริมสุขภาพยังไม่แพร่หลายดังนั้นการใช้สื่อตามแนว ทางของการส่งเสริมสุขภาพจึงยังมีน้อย
- ผู้ปฏิบัติงานยังคุ้นเคยกับการใช้สื่อเพื่อเผยแพร่ความรู้มากกว่าการใช้สื่อเพื่อ การจูงใจและเชื่อว่าความรู้ยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ออนามัยของประชาชน
- การขาดวางแผนการใช้สื่อและการขาดการประเมินผลการใช้สื่อ ทำให้การใช้ สื่อไม่สม่ำเสมอ ไม่ต่อเนื่อง และได้ผลน้อย
- มีการขาดแคลนบุคลากรที่จะดำเนินงานในเรื่องสื่อ
- ผู้ปฏิบัติงานด้านสื่อในกรมอนามัยส่วนมากมีความเห็นว่าการได้งบประมาณ อย่างจำกัดมีผลอย่างมากต่อการเลือกช่องทางการใช้สื่อในงานของตน

ปัจจัยสนับสนุน

- ต้องมีแผนการใช้สื่อที่ชัดเจน ทั้งเป้าหมายและกลยุทธ์ที่ใช้ต้องตอบสนองต่อเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการส่งเสริมสุขภาพในเรื่องนั้น
- การปฏิบัติการการใช้สื่อต้องสามารถติดตาม ควบคุมและประเมินผลได้ทุกระยะ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้
- การติดต่อสื่อสารต้องมีทุกขั้นตอน ทุกระดับ ทั้งระหว่างบุคคล และระหว่างองค์การ โดยเฉพาะกับผู้บริหารระดับสูง หรือผู้นำประเทศ เพื่อจะได้รับการสนับสนุนและผลักดันให้โครงการดำเนินไปสู่ความสำเร็จได้
- ในการใช้สื่อต้องอาศัยเครื่องมือและกลวิธีของการส่งเสริมทางการตลาดและการตลาดทางสังคมนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับการส่งเสริมสุขภาพ
- ต้องทำการสื่อสารให้เห็นว่าประเด็นหรือปัญหาสุขภาพที่เสนอสู่สาธารณชนนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องของคนใดหรือหน่วยงานโดยเฉพาะ แต่เป็นเรื่องของส่วนรวมและส่งผลกระทบต่อทุกคน จะทำให้มีผู้เข้ามาให้ความร่วมมือมากขึ้น และสามารถขยายองค์การเครือข่ายในการทำงานกว้างขึ้น
- กิจกรรมการใช้สื่อและกิจกรรมอื่นๆในโครงการต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและผสมผสานเป็นงานเดียวกัน
- เมื่อโครงการส่งเสริมสุขภาพที่กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้ได้ดำเนินงานรุดหน้าไปด้วยดี จะเป็นปัจจัยสำคัญให้หน่วยงานต่างๆในกรมอนามัยตื่นตัวและจัดทำโครงการส่งเสริมสุขภาพอย่างเต็มรูปแบบไปชั้กันแพร่หลายมากขึ้น

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยที่ได้สรุป สามารถกล่าวได้ว่าทำให้ภาพของการปฏิบัติงานด้านสื่อภายในหน่วยงานของกรมอนามัย มีความชัดเจนขึ้น แม้จะไม่สามารถวิเคราะห์ได้อย่างลึกซึ้ง แต่สามารถนำไปประกอบการพิจารณาปรับปรุงการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพสูงขึ้นได้

จุดเด่นของการใช้สื่อของกรมอนามัย ก็คือมีผู้บริหารทุกระดับคอยให้การสนับสนุน โดยเห็นความสำคัญและความจำเป็น ต่อการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสุขภาพอนามัยของคนไทยเป็นอย่างมาก

แต่ก็มีจุดอ่อนอีกหลายจุดที่ต้องดำเนินการแก้ไขให้ทัน่วงที สิ่งเหล่านั้นคือการวางแผนการใช้สื่อที่ควรจะได้อาศัยหลักวิชาการมาใช้อย่างมาก เพื่อจะได้ก่อให้เกิดการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวทางการส่งเสริมสุขภาพและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

การพัฒนาบุคลากรในการดำเนินงานเกี่ยวข้องกับทางด้านสื่อ เป็นอีกประการหนึ่งที่จะมีการพิจารณา นอกจากจะเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถในด้านการใช้สื่อของบุคลากรให้สูงขึ้นแล้ว ควรจะได้มีการเผยแพร่ชี้แจงและทำความเข้าใจในหลักการและแนวความคิดในการส่งเสริมสุขภาพให้เจ้าหน้าที่ของกรมอนามัยได้มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อจะได้มีความเชื่อมั่นในหลักการและเห็นพ้องต้องกันทั้งระดับบริหาร และระดับผู้ปฏิบัติงาน เพื่อที่จะดำเนินการให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับเป้าหมายของกรมอนามัยด้วย

การนำเอาองค์กรเอกชนและบริษัทภาคเอกชนเข้ามาช่วยดำเนินงานด้านสื่ออาจเป็นทางเลือกหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในบางโครงการที่ได้กล่าวมาแล้ว เนื่องจากองค์การธุรกิจด้านสื่อมวลชนในประเทศไทยกำลังขยายตัวและมีบทบาทในสังคมมากขึ้น แม้จะได้รับผลกระทบจากภัยเศรษฐกิจมากก็ตาม แต่ยังมีบุคลากรที่มีความรู้ ความชำนาญ และมีบทบาทต่อการสื่อสารมวลชนอยู่มาก ซึ่งเจ้าหน้าที่ของกรมอนามัย จะต้องมีความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะพิจารณาตัดสินใจได้ว่า ควรจะดำเนินการติดต่อและควบคุมให้บริษัทเหล่านั้นดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และคุณค่าต้องบประมาณรายจ่ายของรัฐบาลและผลประโยชน์ของประชาชนเป็นส่วนรวมได้อย่างไร

ประการสุดท้ายที่จะใคร่กล่าวถึงคือ การประเมินผลการใช้สื่อเป็นสิ่งที่ไม่ควรละเลยอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดๆ อย่างน้อยที่สุดควรจะได้มีการประเมินผลอย่างถูกหลักวิชาเป็นครั้งคราว ซึ่งสามารถดำเนินการได้ตั้งแต่เริ่มโครงการ (Formative research) หรือระยะใดๆของโครงการก็ได้ ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่าการประเมินผลจะมีประโยชน์มากมายต่อการใช้สื่อของกรมอนามัยเป็นอย่างมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ในขณะนี้คือ การประเมินผลรายการโทรทัศน์ของกองทันตสาธารณสุข ซึ่งนำไปสู่การปรับปรุง "รายการรักฟัน" ให้ดีขึ้น

5.3 ข้อจำกัดในการวิจัย

5.3.1 ข้อจำกัดในการรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานสื่อทั้งหมดภายในกรมอนามัย ในปีงบประมาณ 2540 นั้น บางหน่วยงานยังกระจัดกระจาย เนื่องจากเป็นปีแรกของการโยกย้ายความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่บางคน อันเนื่องมาจากการปรับโครงสร้างใหม่ของกรมอนามัย และมีบางหน่วยงานไม่ได้บันทึกรายละเอียดต่างๆ ไว้ ทำให้การรวบรวมข้อมูลทำได้ล่าช้า เนื่องจากต้องตรวจสอบความถูกต้องจากหลายแหล่งคือ จากรายการของกองคลัง จากรายการของงานพัสดุในกองที่สงสัยว่าข้อมูลจะไม่ถูกต้อง และบางครั้งต้องตรวจสอบกับเจ้าหน้าที่คนเก่าที่เคยทำงานด้านนี้มาก่อนด้วย บางรายการไม่สามารถจะค้นหารายละเอียดหรือจำนวนงบประมาณได้ และรายการต่างๆ ยังมีที่ได้มาไม่ใช่จากแหล่งเดียวกัน นอกจากนี้ในการเก็บรวบรวมตัวอย่างสื่อสิ่งพิมพ์จากกองต่างๆ ไม่สามารถจะรวบรวมได้สมบูรณ์ เนื่องจากทุกหน่วยงานมีปัญหาเรื่องสื่อสิ่งพิมพ์ไม่พอใช้ หลังจากพิมพ์เสร็จแล้วก็จะแจกจ่ายไปยังจังหวัด และอำเภอจนหมดภายในเวลารวดเร็ว บางอย่างก็ไม่มี การเก็บตัวอย่างเอาไว้

5.3.2 ข้อจำกัดในระยะเวลาของการทำวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ ได้วางกรอบระยะเวลาศึกษาข้อมูล เฉพาะในปีงบประมาณ 2540 เนื่องจากพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วว่า รายการปฏิบัติงานทุกอย่าง เพิ่งจะเสร็จสิ้นลง น่าจะได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งหากจะทำการศึกษาในปีงบประมาณ 2541 ก็ยังเป็นการศึกษาข้อมูลที่ยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ โดยขณะที่เขียนหัวข้อเสนอขอทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้อยู่นั้น ยังอยู่ในระยะปีงบประมาณ 2541 แต่จากการดำเนินงานรวบรวมข้อมูล ก็ได้พบปัญหาเรื่องบางหน่วยงานไม่ลงข้อมูลรายละเอียดไว้ ดังนั้นหากมีการศึกษาในลักษณะเช่นนี้ในโอกาสต่อไป ควรมีการวางแผนการวิจัยไว้ล่วงหน้า 1-2 ปี เพื่อที่จะสามารถเก็บข้อมูลได้ตั้งแต่เริ่มต้นปีงบประมาณ จะทำให้ได้ข้อมูลสมบูรณ์เป็นอย่างมาก

5.3.3 ข้อจำกัดในการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการรวบรวมข้อมูลบางส่วนไม่สามารถจะหาได้อย่างสมบูรณ์ อันเนื่องมา

จากหลายสาเหตุตามที่กล่าวมาแล้วในเรื่องข้อจำกัดของการรวบรวมข้อมูล ดังนั้นอาจทำให้ผลของการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้อาจบกพร่องได้

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.4.1 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้สื่อในกรมอนามัย

การสร้างเครือข่ายในการทำงานด้านสื่อของกรมอนามัยเป็นสิ่งจำเป็น นอกจากจะเป็นวิธีการใช้งบประมาณที่ประหยัดลงแล้วจะช่วยให้ในกองต่างๆได้มีการใช้สื่ออย่างทั่วถึงด้วย และเป็น การรวมพลังสมองของบุคลากรด้านสื่อของกรมทั้งหมด นำทรัพยากรมาใช้ร่วมกัน การช่วยกันคิด ช่วยกันทำ จะทำให้ได้ทางเลือกที่ดี และเหมาะสม และจะมีพลังอำนาจต่อรองกับองค์การสื่อของ เอกชนที่เข้ามารับจ้างดำเนินการ และรวมถึงองค์การอื่นๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องด้วย

การดำเนินงานในลักษณะที่แต่ละหน่วยงานทำเองดังเช่นในปัจจุบัน นอกจากงานค่อนข้างยึดติดกับรูปแบบของตัวเองแล้ว ยังไม่มีพลังมากพอที่จะก่อให้เกิดกระแสใดๆ ขึ้นในสังคมได้ เนื่องจากทุกหน่วยงานมีงบประมาณจำกัด มีไม่มากพอที่จะดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้มี ลักษณะการใช้จ่ายเป็นเบี้ยหัวแตก แต่การสร้างเครือข่ายอาจไม่เป็นที่คุ้นเคยในกรมอนามัย การริเริ่มใหม่ๆอาจมีการดำเนินงานติดขัดบ้าง อาจทำให้มีการทำงานล่าช้าไปบ้าง แต่ต่อไปก็จะ ทำให้มีความรวดเร็วขึ้น มีประสิทธิภาพขึ้น

การใช้สื่อวิทยุน่าจะเป็นทางเลือกที่ดีแม้จะเป็นคลื่น AM แต่สำนักส่งเสริมสุขภาพ มีรายการวิทยุอยู่ทั่วประเทศ ทั้งจัดโดยผู้จัดของสำนักส่งเสริมสุขภาพและจัดโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ของศูนย์ส่งเสริมสุขภาพเขตและของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด การจัดรายการที่น่าสนใจทำได้ ไม่ยากหากประสงค์และมุ่งมั่นจะพัฒนารายการจริง รายการนี้กรมอนามัยใช้งบประมาณน้อยมาก สำนักส่งเสริมสุขภาพจัดสรรงบประมาณให้เพียงแห่งละ 14,000 บาทต่อปีเท่านั้นเนื่องจากใช้ สถานีวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ไม่ต้องเสียค่าซื้อเวลา

5.4.2 เสนอแนะเกี่ยวกับงานวิจัยครั้งต่อไป

ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเรื่องนี้เสร็จสิ้นแล้ว มีหลายสิ่งหลายอย่างที่ทำให้คิดว่า น่าจะได้มีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม จึงใคร่ขอเสนอไว้ในที่นี้คือ

5.4.2.1 ควรได้มีการศึกษาประเมินผลการใช้สื่อของกองโภชนาการ โดยเฉพาะโครงการรณรงค์ส่งเสริมการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพของคนไทย และโครงการรณรงค์อาหารไทยใส่เกลือไอโอดีน ทั้งนี้เพื่อจะเป็น กรณีศึกษา (Case Study) ของการใช้สื่อดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพ ในรูปแบบต่างๆ เพื่อจะได้ประเมินผลดูว่าการลงทุนได้รับผลประโยชน์คุ้มค่าหรือไม่เพียงใด เพื่อจะได้นำไปใช้เป็นแบบอย่างแก่โครงการอื่นๆ ในกรมอนามัยต่อไป

5.4.2.2 ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการจัดองค์การสื่อของส่วนราชการระดับกรม ในกระทรวงสาธารณสุข ว่าการจัดรูปแบบองค์การสื่อในแต่ละกรมนั้นเหมาะสมและสอดคล้องกับภารกิจมากน้อยเพียงใด และควรจะจัดองค์การในรูปแบบใดจึงจะเอื้อประโยชน์ให้แก่ประชาชน และกระทรวงสาธารณสุขได้ดีที่สุด

5.4.2.3 ศึกษาลักษณะการใช้สื่อในงานส่งเสริมสุขภาพที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมอื่นๆ ในกระทรวงสาธารณสุข คือกรมควบคุมโรคติดต่อ กรมสุขภาพจิต และกรมการแพทย์ เพื่อจะได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สื่อในงานส่งเสริมสุขภาพให้สมบูรณ์